

rozdielov medzi riadiacimi a riadenými v strane i mimo nej.

Stať H. Peškovej a Václava Vebera *Poznámky k histórii kultu osobnosti v Československu* patrí nesporne k zatiaľ ojedinelým statiam pokúšajúcim sa o teoreticky fundované hlbšie pohľady na zložitú problematiku obdobia tzv. kultu osobnosti. Možno akceptovať ich názor, že pojem „kult osobnosti“, ako vznikol v období po r. 1953, sa dnes už všeobecne považuje ako nedostatočný, nevystihujúci celú zložitú spleť označovaného historického javu.² Stať je podnetným príspevkom k hľadaniu základnej odpovede na otázku, prečo a ako mohol vzniknúť a rozvinúť sa „kult osobnosti“ v Československu v kontexte konkrétnych medzinárodných podmienok, pričom ťažisko štúdie sa presúva do skúmania vlastných vnútorných podmienok prekrytých falošnou tézou o zostrovaní triedneho boja. Jednou z najobťažnejších teoretických otázok je otázka konfliktu demokratických tradícií predmníchovského Československa, na ktoré strana po kritickom prehodnotení buržoáznej demokracie nadväzuje v nových povojnových podmienkach, a narastania prvkov „kultu osobnosti“ v činnosti samotnej stra-

ny po r. 1948. I sama otázka proporcionality vonkajších a vnútorných príčin kultu osobnosti bude zrejme predmetom hlbších komplexnejších pohľadov.

Z ďalších statí zborníka je potrebné upozorniť na neobyčajne živú problematiku špecifičnosti kultúry a umenia, ich vzťahu k ideológii a politike, ktorá je predmetom úvahy Jozefa Thera *Deformácie vzťahu medzi umením a ideológiou a niektoré otázky kultúrnej politiky*. I tu ide o hlbšie zamyslenie sa nad komplexom páčivých problémov súvisiacich s celou zložitou rozporného obdobia tzv. kultu osobnosti a jeho negatívnych dôsledkov v oblasti kultúry a umenia.

Sborník o problémoch novodobých politických teórií stavia pred náročného činiteľa celý rad problémov a otázok metodologicko-teoretickej i obsahovej povahy. Proces samotnej „inventarizácie“ problémov, ku ktorých riešeniu dáva určitý impulz, nie je ľahký a v žiadnom prípade krátkodobý. Teoretická aktuálnosť prevažnej väčšiny statí, ktoré obsahuje, je nesporná. Možno očakávať, že tento zásluhný čin nezostane na dlhší čas osamotený.

Otakar Mošner

O KONTAKTOCH SELEYHO TEÓRIE STRESU S FILOZOFIOU

Obdobie dogmatizmu vo filozofii — chápané v celospoločenskom kontexte obdobia kultu osobnosti — poznačilo aj chápanie otázky vzťahu filozofie a špeciálnych vied. Aby sa význam filozofie čo najviac demonštroval, či potvrdzoval, prekotne sa aplikuje na riešenie rôznych problémov. Keďže filozofia v dôsledku dogmatického zovretia bola netvorivá, redukovaná často na mechanistické a naivno-materialistické poňatie, vzniká pri jej aplikovaní spojenie, ktoré napriek formálnemu zdôrazňovaniu významu je iba vonkajškové, neplodné, nezodpovedajúce potrebám modernej vedy.

Možnosti filozofickej analýzy sú síce obsiahnuté v každom teoretickom probléme, avšak realizácia týchto možností závisí od zložitých faktorov. Na jednej strane od celkovej teoretickej (logickej a historickej)

² V diskusií o povahe kultu osobnosti pokladám za neobyčajne podnetnú stať L. Brokla uverejnenú v 6. čísle tohto časopisu v XXI. roč. Prvým závažným pokusom o filozoficko-sociologické osvetlenie koreňov, povahy a dôsledkov kultu osobnosti, pravda, s určitými dobovými črtami bola rozsiahlejšia stať M. Machovca o kulte osobnosti. Filozofický časopis č. 4/1957, 570—605.

situácie daného vedného odboru, k predmetu skúmania ktorého daný problém patrí a na druhej strane aj od stupňa individuálneho vývinu, či zamerania daného vedeckého pracovníka. To, čo v istej situácii je násilné a zbytočné, v inej sa stáva nevyhnutnosťou. Samozrejme aj filozofia celým svojim aparátom musí byť „použitelná“ na takúto analýzu. Hľadanie týchto prostriedkov, ako jedna zložka rozvoja vedeckého myslenia, je trvalá úloha filozofie.

Skúsenosti zo spomínaného obdobia dogmatizmu majú u nás ozvenu tak na strane špeciálnych vied, ako aj filozofie. Kým u pracovníkov špeciálnych vied sa objavuje skepticizmus voči užitočnosti a významu filozofickej teórie a metódy v miere, ktorú by sme mohli vyjadriť stupňom predchádzajúceho neúspešného angažovania sa, zatiaľ u pracovníkov filozofie vznikajú tendencie nášť bezpečné pole čistej filozofie alebo aspoň odklon a nechť zaoberať sa problematikou vzťahu filozofie a špeciálnych vied. V tejto situácii pôsobí skoro ako memento stretnutie s knihou, v ktorej autor v dôsledku charakteru problematiky, ktorú rieši, a ako nutnosť logického vnútorného faktora svojej teórie, spontánne nastoluje problém vzťahu filozofie a špeciálnej vedy.

Tento podnet je o to cennejší, či prekvapujúcejší, že prichádza z oblasti špeciálnych vied, ktoré často označujeme ako ešte empiristické — z oblasti medicínskych vied. Toto stretnutie predstavuje práce Hansa Selyeho *Stres a život* (Stress of Life, Montreal 1956, slovenský preklad MUDr. V. Jonec, Vydavateľstvo Obzor, 1966). Je to prvé dielo tohto autora, ktoré vychádza v ČSSR.

Problém, ktorému venuje kanadský vedec, lekár Hans Selye (pre zaujímavosť uvádzame, že je náš rodák z Komárna) už dlhé roky pozornosť, je hľadanie spoločnej podstaty rôznych chorôb. Na túto myšlienku prišiel, ako sám uvádza, ešte ako medik, keď pozoroval, že pacienti, u ktorých sa neskôr diagnostikujú odlišné

choroby, prechádzajú obdobím, v ktorom majú takmer rovnaké príznaky. Po dlhoročných experimentoch a bádaniach vytvára tzv. *teóriu stresu*. Uvedená práca, aj keď nepredstavuje najnovšie jeho dielo, zaujíma v tvorbe H. Selyeho isté zvláštne postavenie. Predstavuje jednak najsystematickejší výklad teórie stresu a taktiež celú genézu jej vzniku, vymedzenie významu v komplexe medicínskych teórií a metodologické a filozofické problémy medicíny, ako aj jej hranice a perspektívy ďalšieho rozvoja. Keďže prácu adresuje nielen odborníkom ale aj širšej verejnosti, je spracovaná prístupne, so živou, názornou argumentáciou. Pre slovenské vydanie napísal autor nový predslov, čo je nesporne prejavom jeho pozornosti. Význam publikácie komentuje slovenskému čitateľovi aj predhovor akademika V. Charváta, ako aj ohlasy publikované v záverečnej časti.

Publikácia je rozdelená na nasledujúce časti, ktoré autor nazýva knihy: 1. Objavenie stresu, 2. Stres pod skalpelom, 3. Adaptačné choroby, 4. Náčrt jednotnej teórie, 5. Dôsledky a využitie.

Teória stresu, ako ju charakterizuje sám autor, je jednotnou teóriou všetkých chorôb, vytvorenou na základe poznania istých stránok spoločnej podstaty rôznych ochorení. Na základe svojich pokusov zisťuje, že organizmus je vybavený istými adaptačnými a regulačnými mechanizmami, ktorých protirečivé pôsobenie sa zameriava na potlačanie, obmedzovanie, alebo aspoň ovplyvňovanie pôsobenia rôznych rušivých faktorov, ktoré nazýva stresogénmi. Stres je nevyhnutným faktorom života. Stresory, ktoré ho vyvolávajú, sú rôzneho druhu: biologické (napr. infekť), spoločenské (charakter práce, medziludské vzťahy a pod.), alebo psychické — emočné (nespokojnosť, pocit krivdy, neúčinnosti atď.). Ozvena regulačného mechanizmu je v podstate rovnaká, či ide o stresory biologické, spoločenské alebo psychické. Vysvetlenie takejto jednotnej reakcie ľudského organizmu nachádza Selye v tom, že tento organiz-

mus tvorí jednotný celok. Porušenie zložitého regulačného mechanizmu, resp. navodenie situácie, ktorú tento mechanizmus nemôže zvládnuť, môže vyvolať intenzívne pôsobenie stresogénneho faktoru ktorejkoľvek skupiny. Lekárska veda sa preto musí zameriavať nielen na likvidovanie, či obmedzovanie pôsobenia rôznych infektov a iných biologických stresorov, ale práve tak aj na ich obmedzovanie v oblasti spoločenskej. Z toho vyplýva veľká zaangažovanosť lekárov na ovplyvňovaní spoločenského života. Práve tak sa musí medicína prejavovať aj v oblasti ovplyvňovania psychických stresogénnych faktorov a prispievať k tvoraniu správnej *životnej filozofie*, ktorá by posilňovala človeka v jeho životnom boji. V tomto smere má pôsobiť aj menovaná práca. Selye v svojej publikácii vyjadruje úsilie poučiť ľudí, ako sa môžu a musia zainteresovať o tieto problémy, ako majú byť aspoň čiastočne lekármi sami sebe. Poukazuje na nutnosť vypracovať si čo najlepší životný štýl a systém názorov a predchádzať tak ochoreniu.

Príklad publikácie H. Selyeho ukazuje, ako a kedy sa filozofická problematika dostáva do špeciálnej odbornej problematiky. Jeho teória smeruje v istom ohľade k integrácii vedeckého poznania v oblasti medicíny, a to v problematike odhaľovania hlbšej podstaty ochorení. Pri analýze tohto problému — jednotnej reakcie organizmu — možnosť ktorej vidí jedine v pochopení organizmu ako celku, ktorý je v nevyhnutných kontaktoch so svojím prostredím, a to tak prírodným, ako spoločenským, naráža na filozofickú problematiku na rôznych rovinách. V celej práci nachádzame zmienky o problémoch, ako čo je abstrakcia, aký je jej význam a reálny dosah, ktorý vyjadruje, aký je význam teórie pre vedecké bádanie a pod. Od sporadických úvah o gnozeologických aspektoch vedeckého poznávania, H. Selye rozpracúva v posledných dvoch knihách svojho diela systematickú úvahu o význame filozofie pre život človeka a pre vedu.

Prvou rovinou je analýza podstatných

vlastností ľudského organizmu, prejavujúcich sa v najrozmanitejších fenoménoch. Nástojčivo a opätovne sa vracia k uvádzaným už základným gnozeologickým problémom. Uvažuje o možnosti abstrakcie, ktorou sa poznávací subjekt zmocňuje objektívnej reality. „Ako sa vec javí, závisí rovnako od človeka, ako aj od predmetu samotného.“ (Uvádzané dielo str. 258.) Odmieta také stanoviská, ktoré chcú riešiť úskalia poznávania, ktoré sa nevyhnutne prejavujú v oblasti teórie v jednote omylu a pravdy tak, že jednoducho ignorujú túto problematiku a vylučujú ju z problematiky vedy. Zdôrazňovanie významu abstrakcie a teórie evokuje názor, že Selye si je vedomý, že medicínske vedy sú pomerne silne v zajatí empirických a pozitivistických chápaní. Táto situácia má svoj objektívny základ azda v tom, že v lekárskejších vedách, ako priesečníku empirie, liečebnej praxe a teórie ochrany ľudského zdravia, zdanlivo prevažuje — aj vzhľadom na počet pracovníkov venujúcich sa liečiteľskej praxi — praktická stránka a nedoceňuje sa teória, aj keď vlastne ona dáva základ tejto praxi.

Selye však ide aj ďalej za hranice organizmu. Človek nie je len biologická jednotka, ale je aj osobnosť a zložka istého spoločenského celku. Keďže stresory vychádzajú tak z oblasti biologickej, ako aj psychicko-emočnej a spoločenskej, hľadá vodidlá takého správania, ktoré by chránili človeka pred neúmerným, týmito faktormi podmieneným stresom. Organickou zložkou jeho teórie je preto „praktická filozofia“. Pomocou nej si má človek osvojiť taký spôsob života, ktorý by bol jeho čo najplnším sebavyjadrením, aby mu bol zdrojom čo najväčšej spokojnosti a šťastia. Praktická filozofia musí preto vyjadrovať, ktoré sú základné etické hodnoty, z ktorých má človek vychádzať, ktorých sa má pridržať a ich realizovať, aby našiel svoj cieľ a žil skutočne ľudský život. Selye nachádza základnú zásadu takéhoto života v pocite *byť užitočným*. Jeho výklad evokuje otázku: je tento pocit užitočnosti zá-

vislý iba od jedinca samého alebo sú potrebné isté spoločenské pomery, ktoré mu to umožňujú dosiahnuť? Selye sa takto dostáva až na hranice pochopenia materialistického spoločenského determinizmu, aj keď ten rozhodujúci krok ďalej nerobí. Je však veľmi pozitívne, že ako lekár ukazuje, že človeku, ako zložke spoločenského systému, nemôže byť tento systém ľahostajný, resp. že človeka bez toho systému vôbec nemôžeme pochopiť.

Napokon je tu ešte jedna rovina, v ktorej nachádza ďalšie kontakty svojej teórie a filozofie. Je to konfrontácia jeho teórie s hlavnými teoretickými problémami biológie a medicíny. Spomeňme aspoň stanovisko k teleológii, k otázke charakteru biologických celkov, čo vyjadruje najmä jeho reaktónová teória, k problému významu filozofie pre medicínu a pod.

Pojem teleológie — cieľavedomého správania sa systému, sa dlho stotožňoval s jeho idealistickou predstavou. Podľa takejto predstavy základ stavby organizmu, resp. spolupôsobenie organizmu v ekologickom systéme, tvorí vnútorný cieľ, ktorý predurčuje smer vývinu rastlín aj živočíchov. Cieľ sa chápal ako vložený do prvotnej základnej idey — prírode sa takto pripisuje vedomá, zámerná činnosť a v krajných prípadoch si vypomáha táto filozofická koncepcia aj náboženskou predstavou, že tento cieľ je daný bohom. Známe je zhodnotenie tejto koncepcie F. Engelsom, ktorý odsudzuje „plytkú wolffovskú teleológiu, podľa ktorej boli mačky stvorené na to, aby požírali myši a myši preto, aby ich požírali mačky a celá príroda bola stvorená, aby dokazovala múdrosť stvoriteľa“, ako bola sformulovaná v prvej polovici 18. stor. (F. Engels, *Dialektika prírody*, Bratislava 1963, 25). Engels pripisuje ku cti vtedajšej mechanisticko-materialistickej filozofii, že sa nedala zmiasť obmedzenosťou vtedajších poznatkov o prírode a trvala na vysvetlení sveta z neho samého a ponechala detailné odôvodnenie prírodovede budúcnosti.

V súčasnej biologickej literatúre sa však

čoraz častejšie poukazuje na to, že stotožňovať teleológiu iba s takouto jej idealistickou, resp. vitalistickou interpretáciou je jednostranné. Argumentuje sa tým, že ani vitalistické, avšak ani mechanistické poňatie nemôže vyjadriť podstatu tohto problému. Vitalistické preto nie, lebo ju robí závislou od nehmotného princípu a mechanistické zasa preto, lebo je schopné vyjadriť iba lineárnu kauzalitu — situácia v systéme, v ktorom východiskové počiatkové podmienky priamočiaro určujú výsledný stav systému, vie vyjadriť iba anorganickú komplexnosť. Avšak živé systémy sa správajú ináč, akoby protirečili fyzikálnym zákonom. Výsledný stav v biologickom systéme sa môže dosiahnuť z rôznych východiskových podmienok, rôznymi cestami. Živý organizmus tieto podmienky „preregulováva“ podľa potrieb svojho systému. Má špecifickú reguláciu — autoreguláciu, ktorej základom je princíp spätnej väzby.

Selyeho predstava teleológie je navidom oči ovplyvnená Bertalanffyho teóriou otvoreného systému. Teleológia je podľa jeho názoru „smerovanie do určitej optimálnej veľkosti alebo stupňa komplexnosti systému“, pričom toto smerovanie chápe, ako vyplýva z celého jeho diela, nie ako smerovanie k vopred určenému, čímsi vonkajškovým podmienenému cieľu, ale ako výsledok špecifických biologických regulácií charakteristických pre biologickú komplexnosť.

Pomerne obsiahlu poznámku k pojmu teleológie sme uviedli najmä preto, lebo ide o nové prvky v chápaní tohto pojmu. V marxistickej filozofickej literatúre sa ešte dosť bežne traduje stotožňovanie tohto pojmu s klasickou aristotelovskou predstavou. Úsilie o vyjadrenie nového poznávacieho obsahu starým pojmom nemožno odmietat a iba na základe zotrávania na jeho starom obsahu odsudzovať nové úsilia. Táto situácia signalizuje súčasne, že v marxistickej filozofii treba venovať viac pozornosti novému pochopeniu účelnosti ako vzťahu istého vnútorného samourčenia biologického systému a jeho prostredia.

Významnú časť Selyeho teoretickej syntézy tvorí tzv. reaktónová teória. Táto teória vyjadruje základ jeho chápania jednotiacej objektívnej podstaty celku a chce ňou, ako uvádza, prekonať obmedzenia bunecnej teórie. Východisko pri hľadaní zjednocujúceho činiteľa ľudského organizmu vidí v základných, nemenných jednotkách tzv. reaktónoch. Kvantitatívne zmeny obmedzeného počtu reaktónov vedú k takmer neobmedzenému počtu kvalitatívne rozdielnych typov reakcií. Celé množstvo typov reakcií, ktorých sú schopné jednotlivé bunky, sa môžu tvoriť syntézou jednoduchých odpovedí „áno—nie“ ich reaktónov. Vo všetkých prípadoch kvalita pravých základných prvkov (ako pri čistých farbách alebo tónoch) sa nemení. Kvalitatívne rozdiely sa na úrovni prvkov nemôžu objaviť; dojem kvalitatívnej zmeny vzniká ako miešanie odpovedí nemenných základných jednotiek. Je to možné preto, ako sa domnieva Selye, že zdanlivá mnohorakosť špecifických reakcií je iba výsledkom kombinácií a permutácií, ktorými reagujú jednotlivé biologické prvky tela. Potom vlastne všetky prejavy života od regionálnych po všeobecné, od nešpecifických po výsostne špecifické, sa dajú uviesť na spoločného menovateľa — fixnú jednotku.

Toto stanovisko nie je nové ani vo filozofii, ani v biológii. Sám autor upozorňuje na príbuznosť svojej teórie s Weismannovou predstavou biofór, ktoré sú viac-menej ekvivalentné s Altmannovými bioblastami, pangénmi Huga de Vriesa, plasomami Wiesnera a pod. Príbuznosť, aj keď vzdialenejšiu, pripúšťa aj s monádovou teóriou Giordana Bruna a neskôr Leibniza. Na základe tejto podobnosti možno v istom zmysle usudzovať na metodologický charakter Selyeho teoretického systému.

Hľadanie základnej najjednoduchšej a fixnej jednotky naznačuje mechanistický prístup. Prejavuje sa tiež v neschopnosti vyjadriť vzájomné vzťahy kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien, čo spôsobuje, že jeho teória je miestami jednostranne kvan-

titatívna. Jeho úsilie stroskotáva aj na veľmi významnom probléme vzťahu časti a celku a štruktúry a funkcie. Jeho terminológia „jednotka a komplex“, nie je iba náhodným slovným vyjadrením, ale je taktiež založená na nedôslednom pochopení vzťahu časti a celku v ľudskom organizme.

Akýsi vrchol v hierarchii riešených teoretických problémov predstavuje jeho poňatie významu a vzťahu filozofickej metodológie pre medicínske vedy. Zdôrazňuje význam filozofie a metodológie. Podľa jeho názoru by sa prírodovedci, resp. lekári mali hlásiť k „empirickej filozofii“, keďže sú schopní akceptovať iba poznatky vyplývajúce z „objektívneho pozorovania“. Pendantom tejto empirickej filozofie by mala byť teoretická medicína, ktorá by bola pre lekárov práve taká užitočná ako teoretická fyzika pre skúmanie neživého. Avšak tu, kde chce čo najvýraznejšie ukázať význam filozofie pre medicínu, sa súčasne veľmi jasne ukazujú slabiny tohto chápania. „Objektívne pozorovanie“ akoby redukoval iba na bezprostredne zmyslami vnímateľné a filozofia aby mohla byť užitočná pre prírodovedca, musí poprieť svoj abstraktný a teoretický charakter a zostúpiť na stanovisko empirie. Toto je jedno pochopenie Selyeho stanoviska, možno sa však súčasne oprávnené domnievať, že autor chce čeliť prehnaným špekulatívnym idealistickým, filozofickým koncepciám, s ktorými stotožňuje filozofiu vôbec.

Teoretickú syntézu H. Selyeho charakterizuje heterogénnosť a nedôslednosť metodologického postupu. V dôsledku toho často zostáva na pol ceste: usiluje sa o pochopenie reálneho obsahu abstrakcie, súčasne ho však na inom mieste popiera. Situáciu v organizme chápe na základe svojich pokusov ako výslednicu vzájomných dialektických systémových vzťahov, organizmus chápe ako mnohostranne plastický a premenlivý a súčasne ho redukuje na komplex nemenných najzákladnejších jednotiek. Usiluje sa o objasnenie vzťahu filozofie a medicíny, pritom však jeho poňatie, keby sme mali vychádzať iba z nie-

ktorých výrokov, filozofiu vlastne popiera. Stanoviská H. Selyeho k filozofickým problémom teda v mnohom ohľade poznáčuje skutočnosť, že ich vypracúva bez systematickej filozofickej prípravy. Sám sa priznáva, že o filozofických problémoch hovorí asi ako moreplavec, ktorý nerozpráva o moreplavbe — v čom je zbehlý — ale o krásach mora, čo mu je vzdialené. Je si teda vedomý, že táto časť jeho náhľadov je zraniteľná. O to cennejšie je, že sa nevyhýba ich riešeniu, že alarmuje, že sa nesmú zanedbávať, ak sa medicínske vedy

chcú zbaviť jednostranného empirizmu. A v tomto, ako aj v priebojných myšlienkach, vidíme význam Selyeho pokusu, osvetliť kontakty filozofie s medicínou.

V našich pomeroch pôsobí jeho snaha riešiť problematiku týchto vzťahov ako stimul na ceste k ďalšej práci v tomto smere. Nemôžu a nesmú nás od tejto problematiky odradiť dočasné neúspechy a omyly, ale, keďže je vývinom vedeckého myslenia nástojčivo nastolovaná, neustále ju prehlbovať.

Emília Illeková

PRONIKAVÁ IMANENTNÍ KRITIKA ANTROPOLOGICKÉ ORIENTACE VE FILOSOFII

(Ke studii Milana Průchy *Kult člověka*.¹)

„Proti vítězíci antropologii se chceme dostato znovu do oposice. Nikoli jejím popřením, ale právě pokusem tázati se za ní, pokusem o její překonání nastolením původnějších a základnějších otázek, než jsou ty, které dokázala a které výbec může jako antropologie vytýčit“ (z úvodu Průchovy knížky, str. 6).

Ač bylo v Husserlově fenomenologii myslitelsky nehlubší, jak Husserl novým způsobem nastolil ideu filozofického východiska, oproštěného od všech filozoficky neprokázatelných předpokladů a jistot, historický vývoj od fenomenologie k existencialismu zatlačil do pozadí tuto nehlubší stránku Husserlovy filozofie. Průchova práce analyzuje proud antropologické filozofie, od samotného Husserla až po současné autory z hlediska základního Husserlova postulátu oprostít filozofii od předfilozofických předpokladů a jistot. Filozofickou analýzou oprostuje původní hlubinný postulát bezpředpokladového východiska od odvozeného nánosu hledisek subjektivní evidence a dokazuje neschopnost antropologické filozofie realizovat ty základní

postuláty, jichž se antropologická filozofie dovolává proti scientismu.

Průcha vychází z myšlenky, že antropologické hledisko je vybudováno na témž falešném ontologickém dualismu, na němž je vybudován scientismus: na karteziánském dualismu věcí a poznávacího subjektu,² na dualismu, jenž dělá z člověka současně věc mezi věcmi i suverenní subjekt.³ Projevem tohoto „bezmocného ontologického dualismu“⁴ je, jak Průcha ukazuje, i Sartrovo pojetí bezvýhodné antinomie mezi fakticitou člověka a mezi jeho svobodou.⁵ Toto východisko dualismu věcí a suverenního subjektu, jež je společné antropologii i scientismu, je „idealistické a antropologické“⁶ a vyzdvihuje na nejvyš-

¹ Vyšla v edici Dialogy, Nakladatelství Svoboda, 1966.

² Průchova práce, 26—7. Průcha tak rozvíjí Merleau—Pontyho kritiku karteziánského dualismu.

³ Tamtéž, 31.

⁴ Tamtéž, 27.

⁵ Tamtéž, 26—7.

⁶ Tamtéž, 31.